

Zutragen sich. Suhur olmak. *zu Belgrad hat sich was zu getragen, daß 2 regimenter mit einander angefangen zu streitz, zu krieg.* Belgradda bir schei ~ bir isch suhur oldy ki iki orta csenghe csikdiler (125).

Na nekoliko mjesta natuknicama u sveščiću dodane su i riječi koje im ne pripadaju, ali ih se Büttner očigledno sjetio naknadno ili tijekom pisanja. One se u rječniku uglavnom nalaze uz pripadajuće natuknice. Pod slovom Z se nakon natuknice *Zimbal. Cembalo.* (s. 5) nalaze pobrojani nazivi petnaestak drugih glazbala (tako da je prvo dana imenica na turskom, a nakon toga prijevod i pojašnjenje na njemačkom) koji se u rječniku nalaze dodani nakon natuknica koje počinju slovom I (vjerojatno zato što ih objedinjuje imenica *Instrument*). Riječima i rečenicama na turskom koje u sveščiću nisu prevedene na njemački u rječniku je dodan prijevod ili pojašnjenje (npr. natuknica *Zischen.* fslamak. yslük csalmak. *pfeiffen.* (S. 4. 5.²⁸) u rječniku glasi *Zischen.* fslamak. yslük csalmak. *mit dem maul pfeiffen.* (123) i sl.).

Po svemu navedenom najvjerojatnija pretpostavka o načinu na koji je rječnik nastajao jest da je Büttner njemačku stranu sastavio po uzoru na neki drugi rječnik, natuknice preveo na turski, a zatim sve još jednom prepisao²⁹. Sve navedeno pokazuje da se Rječnik može smatrati autorskim djelom, kao i to da je Büttnerova razina poznavanja jezika bila dovoljno visoka da je mogao započeti i dovesti do kraja tako velik rad.

1.7. Transkribirani tekstovi – povijest i perspektive

Posljednji opširniji bibliografski pregled područja osmansko-turskih izvora pisanih nearapskim pismom napisao je Hazai 1990. godine³⁰. Odmah na početku Hazai je izrazio svoje protivljenje terminu “transkribirani tekstovi” i kao ispravan predložio termin “Denkmäler in nicht-arabischer Schrift” (Hazai, 1990: 63). Taj termin, iako je prikladniji, nije zaživio, vjerojatno zbog toga što je duži. Zato je i u ovom radu korišten stariji termin.

Prvi radovi koji su ukazali na veliku važnost *transkribiranih* tekstova kao izvora za historijsku gramatiku turskog jezika javljaju se početkom 20. stoljeća (Karl Foy: *Die ältesten osmanischen Transcriptionstexte in gotischen Lettern*, 1902). U prvoj polovici prošloga stoljeća uslijedilo je nekoliko studija posvećenih izvorima iz 15. i 16. stoljeća. Toj su vrsti tekstova 1950-ih i 1960-ih poseban interes posvetili mađarski turkolozi,

28 Kratica za: sveščić, broj sveščića, broj stranice.

29 U popisu njegovih knjiga nalazi se samo jedan rječnik u kojemu je lijeva strana njemačka. Naslov mu je *Dictionarium Germanico Hebraicus*, ali nije navedeno ni mjesto ni godina izdanja (što može značiti da je također bio u rukopisu), pa još nije ustanovljeno o kojemu je rječniku riječ.

30 Hazai, György: *Die Denkmäler des Osmanisch-Turkeitürkischen in nicht-arabischen Schriften, Handbuch der türkischen Sprachwissenschaft*, Teil I, Budimpešta 1990; s. 63-73.

koji su uz studije tekstova iz 17. stoljeća tome području istraživanja dodali još jednu dimenziju jer su pažnju skrenuli i na živuće turske dijalekte na Balkanu, upozoravajući i na to da porijeklo turcizama prisutnih u balkanskim jezicima ne treba tražiti u književnom osmanskom jeziku, nego u balkanskim turskim dijalektima. Studije mađarskih turkologa (G. Németh: *Die türkische Sprache in Ungarn in siebzebnten Jahrhundert* (1970), i G. Hazai: *Das Osmanisch-Türkische im XVII. Jahrhundert; Untersuchungen an den Transkriptionstexten von Jakab Nagy de Harsány* (1973)) uspostavile su metodološki okvir koji je postao oslonac svim daljim radovima te vrste. Osnova te metodologije je deskriptivni analitički postupak koji posebno mjesto daje historijskoj gramatici turskoga jezika, a ujednačenim sustavom analize i komparacijom tekstova omogućuje rekonstrukciju jezika pripadajućega razdoblja. Do kraja stoljeća objavljeno je nekoliko studija europskih turkologa potaknutih novootkrivenim rukopisnim ili objavljenim djelima (E. Hitzigrath Gilson: *The Turkish grammar of Thomas Vaughan, Ottoman-Turkish at the end of the XVIIth century according to an English "Transkriptionstext"* (1987); E. Čaušević: *Turska gramatika fra Andrije Glavadanovića I i II, Prilozi za orijentalnu filologiju* (2004, 2005) i dr.) kao i radova iz područja historijske gramatike koji su se temeljili na komparaciji tih djela (M. Adamović: *Konjugationsgeschichte der türkischen Sprache* (1985); E. Siemieniec-Golas: *The formation of substantives in XIIth century Ottoman-Turkish* (1997) i dr.).

Premda se istraživanje transkribiranih tekstova, posebno 60-ih i 70-ih godina prošloga stoljeća, činilo vrlo perspektivnim područjem, nameće se zaključak da se nije uspjelo razviti do očekivanih i mogućih razmjera. U vrijeme pojave spomenutih studija mađarskih turkologa u području transkribiranih tekstova vladalo je poprilično oduševljenje tom vrstom tekstova; očekivalo se da će oni biti izuzetno važan izvor, prije svega za povijest i dijalektologiju turskog jezika. No, toj je fazi '90-ih godina prošloga stoljeća uslijedila faza začudnosti nad time koliko je malo učinjeno i koliko je čak i vrlo važnih transkribiranih tekstova još uvijek manje-više neobrađeno³¹. Tursku je turkologiju val oduševljenja sustigao tek naknadno, u kasnim '90-im, i još uvijek traje, bez znatnijih kreativno-produktivnih pomaka, sputan prije svega praktičnim problemom, činjenicom da turski turkolozi koji se bave transkribiranim tekstovima ne vladaju jezicima na kojima su ti tekstovi nastajali³².

31 "Later on there was apparently no further interest in doing research on this interesting manuscript, which I find quite astonishing. The grammar of Pietro Della Valle is not only one of the earliest Turkish grammars, but also one of the best examples." Heidi Stein: *Traces of Türki-yi Acemi in Pietro della Valle's Turkish Grammar (1620), Linguistic Convergence and Areal Diffusion: Case Studies from Iranian, Semitic and Turkic*, ur. Éva Á. Csátó, Bo Isaksson and Carina Jahani, London: Routledge, 2005, s. 227-240.

32 Ipak, i u Turskoj su se i ranije pojavljivali radovi posvećeni toj temi, npr. Dilaçar, Agop: 1612'da Avrupa'da yayınlanan ilk Türkçe gramerinin özellikleri, *TDAYB* 1970; 197-210.

Većina radova koji se bave transkribiranim tekstovima, uostalom, kao i ovaj, sastoje se od manje ili više opširnih opisa jezika tih tekstova na svim jezičnim razinama. No, transkribirani tekstovi su izvori koji bi se mogli i trebali obrađivati u puno širem kontekstu, koji podrazumijeva uključivanje i historijske gramatike turskog jezika, i dijalektologije, kao i ekstralingvističkih elemenata po kojima se svaki od tekstova smješta u stvaran, konkretan prostorni i vremenski okvir. Vrijednost transkribiranih tekstova kao izvora za navedena moguća područja istraživanja je neupitna, ali je unatoč tome do sada nastalo relativno malo radova u kojima transkribirani tekstovi nisu samo objekt opisivanja, nego i izvor u analizi konkretnih filoloških i lingvističkih tema (takvi su radovi npr.: Johanson, 1991; Brendemoen, 1980; Adamović, 1985; Stein, 2001³³). Osim toga, još uvijek ne postoji rad koji bi sintetizirao većinu onoga što je dokumentirano u transkribiranim tekstovima, pa je područje poprilično nepregledno. Gy. Hazai je prije više od dvadeset godina rekao sljedeće: «Es ist gewiß, daß die systematische Präsentation der einzelnen Texte in einem gut aufgebauten Gesamtkorpus für weitere Untersuchungen von großem Nutzen wäre. Mit dieser philologischen Synthese wäre eine wichtige Phase der Forschungen abgeschlossen und eine neue eröffnet.» (Hazai, 1990: 67). No, kako je rečeno, još uvijek nije napisana nikakva sinteza transkribiranih tekstova te, u skladu s time, još uvijek nije otpočela očekivana *nova faza* u području ovih istraživanja.

Drugi problem vezan uz ovo područje je taj što veliki broj analiza transkribiranih tekstova ne podastire tekstove u originalnoj transkripciji, nego u *re-transkripciji* provedenoj od strane autora analize nakon što je utvrdio inventar fonema i označio ih odgovarajućim znakovima. Nitko pri tome ne koristi znakove IPA-e (to nije učinjeno ni u ovome radu) pa se za moguće isti fonem od analize do analize koriste različiti znakovi. Ovakvo je stanje otežano i time što su analize pisane u rasponu dugom više od stotinu godina. Osim toga, u takvim se *re-transkripcijama* događaju i ispravke kojima su iskrljvjene originalne varijante.

Sinteza ili bilo kakva vrsta *korpusa* (koji bi se mogao oformiti, npr. oko rječnika Meninskog) znatno bi olakšala mogućnost komparacije tekstova i njihovo razvrstavanje s obzirom na to jesu li jezično bliski službenom (arhaičnom) osmanskom jeziku, istanbulskom idiomu, zapadnorumelijskom dijalektu, ili je pak riječ o “pučkom”

33 Johanson, Lars: Die westghusische Labialharmonie, *Linguistische Beiträge zur Gesamt-türkologie*, Budimpešta, 1991.; s. 26-70.; Brendemoen, Bernt: Labiyal uyumunun gelişmesi üzerine bazı notlar, *Türkiyât Mecmuası* 19, 1977-79 (1980); s. 1-19.; Adamović, Milan: *Konjugationsgeschichte der türkischen Sprache*, Leiden, 1985; Stein, Heidi: Zur Frage osmanischer Sprachvarietäten im 16./17. Jh. nach den Quellen in lateinischer Schrift, Akten des 27. Deutschen Orientalistentages. (Bonn – 28. September bis 2. Oktober 1998). Norm und Abweichung, Würzburg, 2001.; s. 715-723.

turskom kojim su se služile neturkofone skupine. Na nove mogućnosti rada na ovom području vjerojatno bi ukazalo i otvaranje i komparativno povezivanje s filologijama i leksikografskom praksom drugih područja i razdoblja. Jednako bi tako bilo korisno filološku i leksikografsku praksu na temelju koje su nastajali ti tekstovi uklopiti u okvir takve vrste stvaralaštva u europskom kontekstu.